
"Język krytyki jako problem historycznoliteracki".

Biuletyn Polonistyczny 15/43, 22-27

1972

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

r z y m a - "Brzozowski a Przybyszewski: koneksje ideowe", porządkujące konsekwencje wzajemnego oddziaływania Brzozowskiego i Przybyszewskiego.

W ostatnim referacie sesji dr hab. Roman Z i m a n d zajął się, na przykładzie faktów z życia Brzozowskiego, wybranymi problemami biografistyki /"Niektóre problemy biografistyki na przykładzie biografii Brzozowskiego"/.

Wszystkie wygłoszone referaty spotkały się z żywym przyjęciem uczestników konferencji, co znalazło wyraz w długich i rzeczowych dyskusjach.

Wydaje się, że konferencja będzie miała istotne znaczenie dla dalszej popularyzacji pisarstwa Stanisława Brzozowskiego.

Obszerne sprawozdanie z sesji ukaze się w "Pamiętniku Literackim".

Mgr Janusz Pawłowski

„JĘZYK KRYTYKI JAKO PROBLEM HISTORYCZNOLITERACKI”

Pod takim hasłem problemowym odbyła się w Warszawie w dniach 13-15 grudnia 1971 r. konferencja naukowa zorganizowana przez Pracownię Poetyki Historycznej IBL.

Otworzył obrady referat dra hab. Janusza S ł a w i ń s k i e g o "Krytyka jako przedmiot badań historycznoliterackich". Autor podjął próbę określenia zasadniczych przekrojów zjawiska zwanego "krytyką literacką" jako przekrojów pewnego szczególnego przedmiotu dociekań historycznoliterackich. Dla historyka literatury wypowiedzi krytyczne mogą być interesujące: 1/ jako tekstowo zaświadczone lektury dzieł literackich, 2/ jako wysłowienia norm określających decyzje twórcze pisarzy danej epoki, 3/ jako powiadomienia o ideałach literatury pożądanej w jakimś czasie i środowisku, 4/ jako zbiory informacji o warunkach życia literackiego, 5/ jako elementy ponadczasowego zasobu wiedzy o literaturze.

Krytyka może mieć własną historię o tyle, o ile spoza przesłony wypowiedzi krytycznych pochodzących z jakiegoś czasu potrafimy wydobyć zarysy języka krytyki literackiej. Autor pod-

cał analizie dwa zasadnicze sektory języka krytycznego: system pojęciowy i odpowiadającą mu retorykę krytycznoliteracką. Następnie sformułował pogląd, że wyróżnione wyżej perspektywy, w jakich historyk literatury sytuuje wypowiedzi krytyczne, mogą mieć zastosowanie także wobec języków krytyki /co jednak nie dotyczy perspektywy piątej/.

Historycznoliteracki opis języka krytyki winien konfrontować swój przedmiot z językiem samej literatury, z tradycją krytycznoliteracką, z językami ideologii, nauki etc. Historyk literatury powinien także określać produktywność danego języka krytycznego, tzn. rozpoznać w nim możliwość powstania nowych języków.

Punktem wyjścia referatu doc. dra Jerzego K m i t y "Oceny krytycznoliterackie jako źródła historyczne" było stwierdzenie, że krytyka literacka może stanowić przedmiot badań literackich w dwojakim sensie: 1/ jako jedna z dziedzin sztuki literackiej, 2/ jako zespół tekstów, których analiza interpretacyjna dostarcza niezbędnych przesłanek do badań eksplanacyjnych nad innymi dziełami literackimi. W ramach tego ostatniego ujęcia wypowiedź krytycznoliteracka, zwłaszcza zaś ocena, traktowana jest właśnie jako źródło historyczne, w oparciu o które rekonstruowana jest świadomość literacka stanowiąca historyczny kontekst danego dzieła czy grupy dzieł.

Jak wszelkie inne źródła historyczne, również i oceny krytyka mogą być traktowane jako "świadectwa" lub też jako "pozostałości". Jako "świadectwa" komunikują one /intencjonalnie/, że określone elementy utworu - bądź cały utwór - są wartościami artystycznymi; jako "pozostałości" oceny manifestują akceptację określonych porządków wartościujących.

Zbliżoną problematyką zajął się słowacki gość konferencji, prof. dr František M i k o, w referacie "Wartość a analiza dzieła literackiego". Zgodnie z teorią N.Chomsky'ego, autor przyjął za punkt wyjścia, iż tekst nie istnieje poza dwoma procesami generowania, jakimi są: tworzenie wypowiedzi i jej lektura. Założenie to umożliwia, zdaniem referenta, zniesienie dualizmu struktury i wartości dzieła literackiego. Pozwala opisywać wartość jako element i funkcję struktury - jest to jedno z głównych zadań krytyki literackiej.

Doc. dr Stefan S a w i c k i mówił "O sposobach syntetycznego ujmowania literatury". Aby opisać metodologię badanej syntezy historycznoliterackiej, należy się wypowiedzieć o: 1/ "zakresie syntetyzowanego materiału", 2/ "aspekcie syntetyzowania", 3/ zasadzie "ugrupowania dzieł syntetyzowanych", 4/ zakładanej przez autora syntezy "strukturze przemian historycznych", wreszcie - 5/ o "technice syntetyzowania".

W partiach postulatywnych swojego referatu prelegent podjął obronę naukowej wartości zabiegów syntetyzujących. Stworzenie syntezy historycznoliterackiej kierującej się zasadą "receptywności konstruującej" i wychodzącej od całości takich, jak twórczość jednego autora, jest zadaniem chwili.

W referacie "Jak był zrobiony »Beniaminek« " prof. dr Henryk M a r k i e w i c z przedstawił "strategię polemiczną" zastosowaną przez K. Irzykowskiego wobec Boya, strategię, która określiła całość konstrukcji interpretowanej książki krytycznej. Chwyty polemiczne "Beniaminka" zostały ugrupowane w dwa zbiory: argumentacji ad hominem i ad rem. Wśród chwytów tych jeden tylko był oryginalny, pozostałe dzielił Irzykowski z wcześniejszymi oponentami Boya. Cechą wspólną wszystkich zabiegów tego rodzaju jest to, iż użyte w sporze przysposabiają atakowane wypowiedzi intencjom krytyka.

Andrzej B i e r n a c k i wygłosił komunikat pt. "Krytyka i historia literatury. Korbut - Kridl - Elzenberg: nieporozumienia powracające". Przypomniał w nim rozprawy Korbuta i Kridla z roku 1923, rozważające stosunek historii literatury do krytyki literackiej, oraz polemiczny wobec tych rozpraw szkic Elzenberga /1925/: Korbut nie widział żadnego pożytku, który by mógł dla nauki wynikać z krytyki literackiej; Kridl dostrzegał wiele z tego, co łączy pracę krytyka z zatrudnieniami historyka literatury; według Elzenberga, dla poznania dzieła literackiego wyłącznie krytyka jest dyscypliną istotną.

Pierwszą część referatu dr Elżbiety S a r n o w s k i e j - T e m e r i u s z "Krytyka i teoria poezji w okresie staropolskim" wypełniły rekonstrukcje szesnasto- i siedemnastowiecznych znaczeń terminów "krytyk" i "krytyka". Spośród wielu zaświadczonych znaczeń referentka wyeksponowała najpopularniejsze: "krytyki" - jako negatywnej oceny dzieł poetyckich, i "krytyki"

- rozumianej jako ocena bezstronna. Część druga referatu traktowała o możliwościach wyznaczenia swoistości krytyki wobec innych dziedzin renesansowej i barokowej wiedzy o literaturze oraz o wewnętrznym zróżnicowaniu krytyki ówczesnej.

Celem referatu mgr Ewy S z a r y - M a t y w i e c k i e j "Od krytyki ignorancji do krytyki kompetencji" było odtworzenie funkcjonowania dwóch tekstów krytycznych /mowy oskarżyciela w procesie sądowym wytoczonym Flaubertowi po opublikowaniu w prasie fragmentów "Madame Bovary" i obrończej recenzji Baudelaire'a z tej powieści/ wśród determinant społecznych, politycznych i moralnych. Przedmiotem rozważań autorki stała się, z jednej strony, porównawczo-typologiczna analiza uniwersaliów erystycznych i ideologicznych dwóch tekstów krytycznych dotyczących jednego tekstu-przedmiotu, z drugiej - konstrukcja ich modelowych wizerunków /krytyka urzędowa jako krytyka ignorancji - krytyka artystyczna jako krytyka kompetencji/.

Doc. dr Kazimierz B a r t o s z y ń s k i w wystąpieniu nt. "Pogranicza krytyki literackiej" dokonał konfrontacji modelowych cech wypowiedzi krytycznej /co do której założono, iż ma specyficzny, retoryczno-poetycki charakter/ z cechami tekstów artystycznego i dyskursywnego. Pierwsza część referatu zestawiała model "wypowiedzi twórczej" z modelem "wypowiedzi krytycznej". W dalszym ciągu referent wyróżnił "poziomy impregnacji wypowiedzi krytycznej elementami twórczości artystycznej". Interferencja modeli wypowiedzi krytycznej i artystycznej przebiega również w kierunku odwrotnym: można mówić, odpowiednio, o różnych poziomach impregnacji twórczości krytyką.

Kolejna część referatu została poświęcona relacjom między wypowiedzią krytycznoliteracką a "wypowiedzią krytyczną wobec tekstów dyskursywnych". W różnych historycznych stylach krytyki literackiej pojawiają się cechy analogiczne wobec modelu wypowiedzi dyskursywnych. Dzieje się tak wówczas, gdy tekst krytyczny ujmuje dzieło literackie jako wypowiedź dyskursywną bądź sam przenika do jego wnętrza.

Wokół tej ostatniej możliwości zorganizowali problematykę swojego referatu "Wypowiedź poetycka jako akt krytyczny" mgr Krzysztof D y b c i a k i mgr Tadeusz W i t k o w s k i. Przedmiotem uwagi autorów było współdziałanie języka poezji z

językiem krytyki w obrębie pojedynczej wypowiedzi poetyckiej. Przejawia się ono - zdaniem referentów - głównie poprzez rozmaite formy nawiązywania w utworze poetyckim dialogu z innymi komunikatami. Autorzy przedstawili również opis działania w wierszu czterech funkcji krytycznych wyróżnionych przez Janusza Sławińskiego.

Mgr Marek Gumkowski i mgr Janusz Pawłowski w referacie "O wielogłosowości tekstu krytycznego" podjęli próbę scharakteryzowania jednostkowej wypowiedzi tego gatunku. W konsekwencji usytuowania przekazu krytycznego "między" różnymi wypowiedziami szczególnie ważną rolę odgrywa w nim "figura przytoczenia". Zadaniem jej jest wytworzenie w tekście sytuacji dialogu: w zależności od tego, w jakiej "płaszczyźnie" dialog ów jest umieszczany, wyróżnili autorzy trzy typy krytyki.

Mgr Marian Płachecki i mgr Krzysztof Zaleski w referacie pt. "Metatekst w tekście krytycznym" skupili uwagę na mechanizmach rozwijania wypowiedzi krytycznej i jej lektury. Pokazali, iż w zdaniach metatekstowych podmiot krytyczny przekazuje czytelnikowi dyspozycje organizujące przebieg rekonstruowania tekstu w lekturze. Wywody autorów prowadziły do tezy, wedle której w paśmie sygnałów metatekstowych najwyraźniej rozgrywa się - decydująca o swoistości gatunkowej wypowiedzi krytycznych - walka pomiędzy ciążeniem ku dialogiczności a tendencją do monologizacji tekstu.

Konferencja była kolejnym przedsięwzięciem naukowym Instytutu Badań Literackich, zmierzającym do wytyczenia pola badań poetyki historycznej. Pole to zostało obecnie poszerzone o poetykę wypowiedzi krytycznoliterackiej. Jak mówił w swoim wystąpieniu Janusz Sławiński, każdy tekst krytyczny umożliwia powstanie całej klasy nowych manifestacji tego gatunku. Podobnie przedstawiana tu konferencja projektuje otwarty zbiór tekstów badawczych wprowadzających wypracowane kategorie interpretacyjne do rekonstrukcji rzeczywistych dziejów krytyki literackiej.

Obszerne sprawozdanie z konferencji ukaże się w "Pamiętniku Literackim".

Mgr Marian Płachecki

XI KONFERENCJA TEORETYCZNO LITERACKA
PRACOWNIKÓW NAUKOWYCH POLONISTYKI

W dniach 1-6 lutego 1972 r. odbyła się w Juracie - zorganizowana wspólnie przez Instytut Filologii Polskiej Uniwersytetu Gdańskiego i Instytut Badań Literackich PAN - XI Konferencja Teoretycznoliteracka Pracowników Naukowych Polonistyki. Tytuł tegorocznej konferencji wskazywał na odmienny nieco od poprzednich charakter jurackiego spotkania: dotychczasowe konferencje gromadziły młodszych pracowników nauki; konferencja w Juracie, zgodnie z zamierzeniami organizatorów, zapoczątkowała tradycję spotkań przedstawicieli wszystkich grup pokoleniowych polonistów zainteresowanych problematyką teoretycznoliteracką, bez względu na długość stażu naukowego.

Tematyka konferencji objęła dwie grupy problemów: "Konteksty nauki o literaturze" i "Formy literatury popularnej". W pierwszym kręgu rozważań znalazły się referaty:

prof. dr Marii Janion
/Warszawa/	- Marksizm a humanistyka rozumiejąca. Horyzont badań nad literaturą
prof. dra Henryka Markiewicza
/Kraków/	- Literatura w świetle semiotyki. Na marginesie prac. J. Lotmana
doc. Antona Popoviča
/Bratysława/	- Teoria literatury - teoria przekładu. Relacje interdyscyplinarne
dra Stanisława Dąbrowskiego
/Gdańsk/	- Zakwestionowanie tezy o "jednotworzywości" dzieła literackiego.

Ogólną perspektywę oglądu form literatury popularnej wytyczył referat:

prof. dra Stefana Żółkiewskiego
/Warszawa/	- Problemy badań społecznego obiegu literatury.

Szczegółowszą analizą zjawisk "popularności" tekstu literackiego zajęły się referaty:

dr Janiny Kamionkowej
/Warszawa/	- Formy literatury popularnej w almanachach romantycznych
dr Anny Martuszewskiej
/Gdańsk/	- Odbiorca w warstwie stylistycznej polskiej powieści kryminalnej
dra Albina Bagina
/Koszyce/	- Refleksy literatury popularnej we współczesnej prozie słowackiej